

Chana Safrai (1946-2008): een leven vol strijdbaar Lernen

Chana Safrai was een bekende vrouw in Israël toen zij voor het eerst les gaf in Nederland. Gastdocentschappen aan de Hebrew University en aan Harvard brachten haar, een geboren Israëliëse, een soepele beheersing van het Engels. Zij bleek toen ook al een goede organisator. In 1981 had ze het Judith Lieberman Instituut voor Joodse Studies opgericht in Jeruzalem. Dit instituut is bedoeld voor orthodox joodse vrouwen en gericht op actieve participatie van vrouwen aan Thorastudie.

Chana Safrai met haar broer,
de historicus Ze'ev Safrai

Zoals bekend zijn vrouwen naar de halacha vrijgesteld van het verrichten van de positieve geboden, waaronder Thorastudie. Die vrijstelling heeft in de loop van de tijd het karakter van een verbod gekregen. Opmerkelijk is echter dat dit verbodskarakter niet is geworteld in een categorisch oordeel van de halacha, de normatieve kant van de traditie. Hier lag voor Chana, die al van kinds af aan was onderwezen door haar vader, de Talmudist Shmuel Safrai, dan ook de sleutel tot de emancipatie van orthodox joodse vrouwen. Slechts vanuit een positie van grondige kennis, ook en zeker van de halacha, kan men pleiten voor een actieve rol van vrouwen. Onvermoeibaar wees zij op teksten en details in de rabbijnse traditie, die een massieve uitsluiting van vrouwen tegenspreken.

DISSERTATIE

Haar dissertatie: *Women in the Temple: The Status and Role of Women in the Second Temple of Jerusalem*, Amsterdam 1991

is in dit verband van groot belang. Chana laat zien dat in de Tweede Tempel, een bij uitstek priesterlijk dus mannelijk bolwerk, vrouwen niettemin cruciale taken vervulden. Aan de hand van een nauwgezette analyse van uiteenlopende bronnen, rabbijnse literatuur, Flavius Josephus, Philo, Nieuwe Testament en de geschriften van Qumran, kwam zij op het spoor van de politieke, sociaal-religieuze en vooral economische bijdragen van vrouwen aan het Tempelgebeuren. Er zijn plannen om deze dissertatie posthuum in boekvorm uit te geven. Later concipieerde zij, met Noam Zohar en Micah Halpern, de bundel *Jewish Legal Writings by Women* (Efrat/Brooklyn 1998), waarin vrouwen andere aspecten van de halacha analyseren.

Samen met haar vader toonde Chana Safrai in een roemruchte studie in 1997 (helaas alleen in het Hebreeuws gepubliceerd) aan, dat vrouwen deelnamen aan het rituele voorlezen uit de Thora, het hart van de synagogale eredienst en geladen met sacramentele aspecten. Andere aspecten van de participatie van vrouwen aan de synagogale eredienst staan centraal in een zeer interessante studie uit 1995: 'Vrouwen in de orthodoxe synagoge?' (*Ter Herkenning*).

LERARES

Chana toonde zich bovenal een uitmuntende en inspirerende lerares. Wat je je van je leraar herinnert zegt natuurlijk veel over jezelf. Niettemin beleefde ik mijn meest intense leermomenten onder haar leiding, vanaf 1985, in de jaarlijkse studieweken Talmudica aan de toenmalige Katholieke Theologische Universiteit Amsterdam. Zij was in staat diepgaande en gedetailleerde kennis te delen op een frisse, vanzelfsprekende manier van presenteren. De werkelijkheid van de rabbijnen werd door haar zowel present gesteld als een geleefde werkelijkheid en soms genadeloos, anatomisch gefileerd. Humor was hierbij het geheime wapen; niet zozeer in de vorm van goede grappen, maar in die vorm dat teksten, persoonlijkheden of opvattingen verschijnen in een herkenbare alledaagsheid. Zij bekeek de historische werkelijkheid dan ook consequent vanuit een scherpe analyse van het heden. Om een gangbaar cliché om te keren: wie het verleden wil begrijpen, dient goed te kijken naar het heden. Vanaf 1989, na het emeritaat van Jehuda Aschkenasy, tot aan 1998, bij haar terugkeer naar Israël, doceerde Chana Safrai in Utrecht aan de huidige Faculteit Katholieke Theologie. De academie was bij Chana echter nimmer beperkt tot de universiteit. Zij hield studiebijeenkomsten met en voor vrouwen uit de joodse gemeenschap, bij haar thuis of elders. Daarnaast reisde ze meermalen af naar Duitsland. Hier kreeg ze een omvangrijk en dankbaar publiek dankzij haar deelname aan de Duitse Kirchentage en gastdocentschappen in Frankfurt en Wuppertal.

VRIENDSCHAP

Voor de joods-christelijke verhoudingen in Nederland en Duitsland is de Chana's invloed niet te onderschatten, al is die indirect. Nimmer bemoeide zij zich met officiële relaties, maar zij was zeker geïnteresseerd. Met de toenmalige hoogleraar Leo Bakker bezocht zij het voormalige vernieti-

gingskamp Auschwitz-Birkenau, waar veel familieleden waren omgekomen. Dat ze deze ingrijpende ervaring deelde met christelijke theologen zegt veel over haar vermogen tot vriendschap.

Het stemde dan ook bitter dat zij er uiteindelijk niet in slaagde de leerstoel Rabbinica in Utrecht te bezetten. Met haar lichtelijk chaotische manier van werken kon ze de universiteit onvoldoende overtuigen van haar kwaliteiten. Chana ging, een illusie armer, terug naar Israël. Hier bloeide zij weer op, als fellow aan het modern-orthodoxe Shalom Hartman Instituut in Jeruzalem. Twee jaar geleden moest ze daar ruimte maken voor jonge onderzoekers, een gegeven

dat in de Israëlische pers voor de nodige ophef zorgde. Een lucratief aanbod uit Amerika om een lesprogramma over de joodse achtergronden van het Nieuwe Testament op te zetten maakte haar, uiteindelijk, volledig zelfstandig.

Bij mijn laatste bezoek, in januari 2007, gaf zij te kennen zich te hebben verzoend met het verleden. Toen wisten we nog niet wat zich snel daarna zou openbaren, een ongeneeslijke vorm van kanker. Chana Safrai overleed aan de gevolgen daarvan in februari 2008, op 61 jarige leeftijd. Haar nagedachtenis zij ons, mannen zowel als vrouwen, tot zegen.

ERIC OTTENHEIJM

Feminisme en orthodoxie gaan bij Bloeme Evers goed samen

Bloeme Evers-Emden is, in de woorden van de uitgever op de achterzijde van haar jongste boek *Joods BloemLezen*, 'een markante persoonlijkheid'. Dat is zij zeker. Zij is wetenschapper, orthodox joods maar ook een joodse feministe en zij neemt actief deel aan de joods-christelijke dialoog. Tenslotte is zij ook nog een vrouw die de hel van Auschwitz overleefde. Alles bijeen niet gering. Voeg daarbij het feit dat zij beschikt over een vlotte en vaak humoristische manier van schrijven en de conclusie zal duidelijk zijn: *Joods BloemLezen*, een bundeling van haar columns in het *Nieuw Israëlietisch Weekblad*, is een kostelijk boekje.

Een orthodoxe jodin zijn en feministe, kan dat samengaan? Mevrouw Evers heeft daar geen moeite mee. Zij fulmineert tegen het machodenken van orthodoxe joodse mannen en haalt meteen in het voorwoord krachtig uit als zij schrijft over 'joodse vrouwen wier achterstelling vaak onder tafel geschoven wordt onder het mom van *tsenioet*, dat is kuisheid. Het is voor mannen van een bepaalde signatuur een heerlijke uitvalspost om vrouwen in te perken'.

TORA SCHRIJVEN

Tientallen joodse uitdrukkingen en begrippen worden door Bloeme Evers in haar boekje helder uitgelegd. Met grote liefde schrijft zij over de Tora, de eerste vijf boeken van de Bijbel, wel te onderscheiden van Tenach, de gehele joodse Bijbel. Zij vertelt dat het laten schrijven van een nieuwe Torarol liefst 50.000 dollar kost. Een rol met de vijf boeken van Mozes moet helemaal met de hand worden geschreven. Er mag niet één fout in staan. Het geheel moet worden geschreven op perkament met een speciaal geslepen veer die in apart bereide inkt wordt gedoopt. Het slijpen van die veer is moeilijk en moet geleerd worden.

Niet iedereen mag zomaar een Torarol schrijven. Dat moet gebeuren door een orthodoxe jood van hoogstaand karakter. Deze *sofeer*, zoals hij wordt genoemd, heeft daarvoor een opleiding gekregen. Het schrijven van een Tora is een heilige zaak en daarom gaat de *sofeer* regelmatig in het *mikwe*, het rituele bad. Sommigen doen dat elke ochtend en er zijn zelfs *sofeers* die het elke keer doen voordat zij G'ds naam schrijven. Ook moet een *sofeer* elk woord hardop uitspreken voordat hij het opschrijft.

Het grappigste hoofdstuk in haar boek gaat over het zogeheten *touwelen*, dat is het ritueel verplichte onderdompelen van nieuw vaatwerk voor het in gebruik mag worden genomen. De verklaring daarvoor is te vinden in het boek Numeri 31:21-23. Slechts weinig stromende wateren zijn door het rabbinaat aangewezen als touwel-geschikt, 'maar het prettige toeval wil dat in aan de Sloterplas woon (in Amsterdam, ak) en die voldoet aan de gestelde eisen'.

Bloeme Evers-Emden

RINKELEND

Dus daar ging zij op een zondagmiddag naar de Sloterplas. Zij laadde haar nieuwe spullen in een boodschappenwagentje en ging al rinkelend op weg naar het reinigende water. Een buurman die buiten stond vroeg haar wat zij ging doen. 'Ik antwoordde luid maar niet terzake, want ik draag mijn Jodendom onbeschoemd uit als dat te pas komt, maar vertellen dat ik mijn nieuwe serviesgoed in de vuile Sloterplas ga dompelen, dat ging mij te ver.'

Zij vertelt daarna dat vissers bij de oever haar nieuwsgierig bekeken, 'en ik vreesde dat zij de dichtstbijzijnde psychiatrische inrichting zouden alarmeren als ik de plastic tas –